

DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2021.3.2.3>

PEDAGOGICZNE UWARUNKOWANIA KSZTAŁTOWANIA KOMPETENCJI PRZEDSIĘBIORCZYCH PRZYSZŁYCH BAKAŁARZY Z EKONOMII PRZEDSIĘBIORSTWA

Inna Seredina

aspirantka Instytutu Edukacji Zawodowej Narodowej Akademii Nauk Prawnych Ukrainy, kierownik laboratorium dydaktycznego Katedry Filozofii i Pedagogiki Narodowego Uniwersytetu Transportowego (Kijów, Ukraina)

ORCID ID: 0000-0002-4220-0006

e-mail: innaseredina321@gmail.com

Adnotacja. *Artykuł poświęcono jednemu z aktualnych problemów przygotowania przyszłych bakałarzy z ekonomii przedsiębiorstwa – kształtowaniu ich kompetencji przedsiębiorczych. Celem artykułu jest określenie i uzasadnienie pedagogicznych warunków kształtowania kompetencji przedsiębiorczych przyszłych bakałarzy z ekonomii przedsiębiorstwa w procesie opanowania przez kandydatów programu edukacyjno-zawodowego. Wynik badania określa i uzasadnia, że głównymi warunkami pedagogicznymi celowego kształtowania kompetencji przedsiębiorczych przyszłych bakałarzy z ekonomii przedsiębiorstwa są: ukierunkowany rozwój motywacji działalności przedsiębiorczej; stałe włączanie studentów w odmiany form organizacji procesu edukacji i szkoleń, w których wyjaśnieniowo-illustrujące, reprodukcyjne metody nauczania systemowo-konsekwentnie zastępowane są produktywnymi, twórczymi sposobami opanowania działalności ekonomiczno-gospodarczej; wprowadzenie do procesu edukacyjnego przedmiotu „Kompetencje przedsiębiorcze współczesnego ekonomisty”; zastosowanie innowacyjnych technologii pedagogicznych w przygotowaniu zawodowym przyszłych bakałarzy z ekonomii przedsiębiorstwa.*

Słowa kluczowe: *uwarunkowania pedagogiczne, kompetencje przedsiębiorcze, przyszłe bakałarzy z ekonomii przedsiębiorstwa, podejście funkcjonalno-kompetencyjne.*

PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE FORMATION OF ENTREPRENEURIAL COMPETENCE OF FUTURE BACHELORS IN BUSINESS ECONOMICS

Inna Seredina

Postgraduate Student

*Institute of Vocational Education and Training of National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine,
Head of the Training Laboratory of the Department of Philosophy and Pedagogy*

National Transport University (Kyiv, Ukraine)

ORCID ID: 0000-0002-4220-0006

e-mail: innaseredina321@gmail.com

Abstract. *The article is devoted to one of the current issues of training future bachelors in business economics - the formation of their entrepreneurial competence. The purpose of the article is to determine and substantiate the pedagogical conditions for the formation of entrepreneurial competence of future bachelors in business economics in the process of mastering the educational and professional program. The grounded result of the study is that the main pedagogical conditions for the purposeful formation of entrepreneurial competence of future bachelors in business economics are the purposeful development of entrepreneurial activity motivation among students; permanent inclusion of students in various forms of organization of the educational process and practical training, where explanatory-illustrative, reproductive teaching methods are consistently replaced by the productive, creative ways of mastering economic and entrepreneurial activities; the introduction of the optional program “Entrepreneurial Competence of a Modern Economist” into the educational process; application of innovative pedagogical technologies in professional and entrepreneurial training of future bachelors in business economics.*

Key words: *pedagogical conditions, entrepreneurial competence, future bachelors in business economics, functional-competent approach.*

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ БАКАЛАВРІВ З ЕКОНОМІКИ ПІДПРИЄМСТВА

Inna Seredina

аспірантка

*Інституту професійно-технічної освіти Національної академії педагогічних наук України,
завідувач навчальної лабораторії кафедри філософії та педагогіки*

Національного транспортного університету (Київ, Україна)

ORCID ID: 0000-0002-4220-0006

e-mail: innaseredina321@gmail.com

Анотація. *Стаття присвячена одній з актуальних проблем підготовки майбутніх бакалаврів з економіки підприємства – формуванню їхньої підприємницької компетентності. Метою статті є визначення та обґрунтування*

педагогічних умов формування підприємницької компетентності майбутніх бакалаврів з економіки підприємства у процесі опанування здобувачами освітньо-професійної програми. Результатом дослідження визначено і обґрунтовано, що основними педагогічними умовами цілеспрямованого формування підприємницької компетентності майбутніх бакалаврів з економіки підприємства є: цілеспрямований розвиток мотивації підприємницької діяльності у студентів; перманентне включення студентів у різновиди форм організації освітнього процесу та навчальних занять, у яких пояснювально-ілюстративні, репродуктивні методи навчання системно-послідовно замінюються продуктивними, творчими способами опанування економіко-підприємницької діяльності; впровадження в освітній процес факультативу «Підприємницька компетентність сучасного економіста»; застосування інноваційних педагогічних технологій у професійно-підприємницькій підготовці майбутніх бакалаврів з економіки підприємства.

Ключові слова: педагогічні умови, підприємницька компетентність, майбутні бакалаври з економіки підприємства, функціонально-компетентнісний підхід.

Вступ. Сучасні соціально-економічні умови вимагають підготовки фахівців, конкурентоспроможних на ринку праці, що передбачає зміну цільових установок професійної освіти в цілому. З огляду на те, що в даний час відбувається зміна парадигми економічного знання, що проявляється в економічній культурі суспільства та економічній компетентності сучасної людини, особливо актуальним стає модернізація процесу професійної підготовки бакалаврів з економіки підприємства.

Роботодавцям потрібні співробітники, готові до самостійного включення в виробничі процеси, здатні практично вирішувати життєві і професійні завдання, що постають перед ними. Це залежить не тільки від отриманих у процесі навчання знань, умінь, навичок, а й від тих компетенцій, які сформовані у випускників вузів. Формування у студентів компетентностей, затребуваних ринком праці, є актуальним завданням сучасних вузів, що підтверджується тим, що нове покоління державних освітніх стандартів засновано на ідеології формування змісту освіти «від результату», а їх системоутворюючим компонентом стають компетентності.

Метою дослідження є теоретичне обґрунтування педагогічних умов формування підприємницької компетентності майбутніх бакалаврів з економіки підприємства. У процесі дослідження застосовано такі методи: аналіз наукових праць з проблеми – для виявлення стану досліджуваної проблеми в педагогічній теорії та практиці; синтез, абстрагування, систематизація, узагальнення – для обґрунтування педагогічних умов формування підприємницької компетентності майбутніх бакалаврів з економіки підприємства.

Основна частина. Природно, що для результативного виконання професійних функцій майбутній бакалавр з економіки підприємства повинен мати ґрунтовні економічні, правові, технологічні знання, демонструвати уміння організовувати команду для виконання інноваційних комерційних ідей, часто пов'язаних з ризиком, бути цілеспрямованим, комунікабельним, емоційно врівноваженим, володіти навичками продуктивного управління командою, вміти домовлятися, бути розсудливим, чесним і наполегливим.

Відтак маємо приєднатися до думок дослідників про те, що підприємницькі знання, уміння, якості, зокрема майбутніх бакалаврів з економіки підприємства, варто цілеспрямовано формувати, розвивати. Відповідно, для забезпечення дієвого науково-методичного супроводу процесу професійно-підприємницької підготовки здобувачів вищої освіти слід визначити, теоретично обґрунтувати ті основні педагогічні обставини, які маємо першочергово врахувати і забезпечити. Такі обставини, як справедливо вказує П. Лузан, необхідно створювати з урахуванням дидактичних, психологічних, фізіологічних вимог до організації освітнього процесу (Лузан, 2015).

У нашому дослідженні під педагогічними умовами розуміємо обставини, що забезпечують ефективне формування підприємницької компетентності майбутніх бакалаврів з економіки підприємства у процесі опанування здобувачами освітньо-професійної програми. За системоутворюючу ознаку визначення, обґрунтування та експериментальної перевірки педагогічних умов було вибрано функціонально-компетентнісний підхід для дослідження феномену підприємницької компетентності.

На першому етапі вивчення провідних детермінант формування підприємницької компетентності майбутніх економістів ставилося завдання: визначити комплекс обставин, які найбільшою мірою впливають на процес формування професійно-підприємницької підготовки студентів. З цією метою було проведено пілотажне опитування 36 науково-педагогічних працівників, які працювали на спеціальних кафедрах, мали досвід підготовки фахівців спеціальності 051 «Економіка» економічних закладів вищої освіти. За результатами експериментального дослідження було визначено 34 педагогічні умови формування підприємницької компетентності майбутніх бакалаврів з економіки підприємства, серед визначених пілотажним дослідженням педагогічних умов є обставини, що стосуються удосконалення, модернізації усіх складників системи підготовки здобувачів економічної освіти. З іншого боку, вони ніби впливають на формування структурних компонентів досліджуваного феномену – мотиваційно-ціннісного, когнітивного, діяльнісного, емоційно-вольового та особистісно-рефлексивного. Зважаючи на те, що забезпечити усі встановлені педагогічні умови в межах дисертаційного дослідження вкрай важко, було визначено основні, найбільш впливові детермінанти цілеспрямованого формування підприємницької компетентності майбутніх бакалаврів економіки підприємства. Для цього було застосовано метод експертної оцінки.

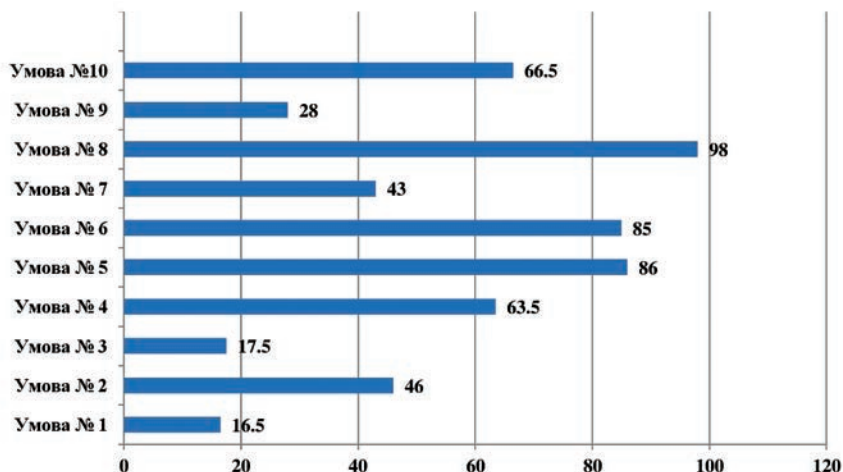
Для експертизи було сформовано експертну групу (10 осіб) з науково-педагогічних працівників, які мали досвід підготовки бакалаврів-економістів, добре знали сучасний стан підприємництва в Україні, мали постійні зв'язки з бізнесовими структурами, підприємцями тощо. Комплектуючи експертну групу, ми послуговувалися такими критеріями відбору експертів (Лузан, Сопівник, Виговська, 2016:140): компетентність; креативність (здатність вирішувати творчі завдання, метод вирішення яких повністю або частково невідомий); евристичність (здатність бачити або створювати неочевидні проблеми); предикативність (здатність

передбачати або передчувати майбутні стани об'єкта); інтуїція (здатність робити висновки про досліджуваний об'єкт без усвідомлення шляхів руху думки до цього висновку); незалежність (здатність протиставляти поширеним думкам власні); всебічність (здатність бачити проблему з різних поглядів).

Експертам пропонувалося визначити 7 основних, домінантних обставин, забезпечення яких в освітньому процесі закладу вищої економічної освіти неодмінно покращить професійно-підприємницьку підготовку бакалаврів економіки підприємств. Вагомість кожної педагогічної умови визначалася відношенням кількості експертів, що вибрали цю умову до кількості експертів, що проводили експертизу.

У результаті експертної оцінки до основних педагогічних умов цілеспрямованого формування було віднесено ті, вагомість яких виявилася в межах 0,5–0,8, що відповідало 5–8 виборам експертів. На наступному етапі дослідження для визначення вагомості відібраних педагогічних умов було проведено їх ранжування експертами, єдність думок експертів щодо рангових місць досліджуваних педагогічних умов визначалася за допомогою коефіцієнта конкордації Кендалла. За результатами дослідження було розраховано, що коефіцієнт конкордації виявився рівним $\tau = 0,69$. Послугуючись рекомендаціями учених (Айвасян, Єнюков, Мешалкін, 1985) можемо зробити висновок: експертні оцінки достатньо узгоджені. Задля визначення того, що таке значення коефіцієнта конкордації не є випадковим, за критерієм χ^2 визначалася його значущість. Порівняння емпіричного ($\chi^2_{\text{емп}} = 62,1$) і табличного значення критерію узгодженості $\chi^2_{\text{кр}}$ дозволяє зробити висновок про те, що з ймовірністю 95% можемо стверджувати: таке значення коефіцієнта конкордації не є випадковим.

Коротко зупинимося на аналізі результатів експертного оцінювання досліджуваних педагогічних умов. Найменшу суму рангів експерти надали педагогічній умові № 1 «Цілеспрямований розвиток у майбутніх бакалаврів з економіки підприємства інтересу до підприємництва» (рис. 1), а тому в системі ранжування ця умова посіла перше місце.

Примітка:

Умова № 1 – цілеспрямований розвиток у майбутніх бакалаврів з економіки підприємства інтересу до підприємництва;

Умова № 2 – раціональне застосування в освітньому процесі нових педагогічних технологій;

Умова № 3 – домінування в освітній діяльності майбутніх бакалаврів з економіки підприємства установки на набуття знань, умінь, досвіду підприємницької діяльності, на створення власного бізнесу;

Умова № 4 – об'єктивність оцінювання навчальних досягнень студентів;

Умова № 5 – опанування студентами підприємницькою діяльністю засобами змішаного навчання на основі ІТ-технологій;

Умова № 6 – модернізація практичної підготовки студентів на основі положень компетентнісного підходу;

Умова № 7 – залучення студентів до додаткових форм опанування знаннями з основ підприємницької діяльності;

Умова № 8 – наближення освітнього процесу до моделей професійно-підприємницької діяльності;

Умова № 9 – запровадження системи форм, методик, технологій організування навчання, у якій послідовно, цілеспрямовано реалізуються спочатку пояснювально-ілюстративні, далі репродуктивні, і вже потім проблемно-пошукові методи навчання;

Умова № 10 – організація безперервного контролю результатів навчання як засобу залучення здобувачів економічної освіти до систематичної навчальної (і підприємницької) діяльності.

Рис. 1. Діаграма результатів ранжування педагогічних умов формування підприємницької компетентності майбутніх бакалаврів з економіки підприємства

Зрештою, вказаний факт був для нас очікуваним: інтерес психологи розглядають як «...спрямованість людини на певний об'єкт чи певну діяльність, викликану позитивним, зацікавленим ставленням до чогось, когось... філософія визначає його як об'єктивно зумовлений мотив діяльності суб'єкта» (Психологічний словник, 1982: 96-97). Відомо, що мотиви є найважливішим компонентом у структурі діяльності особистості, оскільки саме мотиви є певними спонуками до дії.

На друге місце щодо вагомості у формуванні підприємницької компетентності здобувачів економічної освіти експерти поставили умову № 3 «Домінування в освітній діяльності майбутніх бакалаврів економіки підприємства установки на набуття знань, умінь, досвіду підприємницької діяльності, на створення власного бізнесу». Прикметно: сума рангів, що розділяє цю умову з попередньою, різниться лише на 1 (17,5 і 16,5, див. рис. 1.). Відмітимо, що ця умова також мотиваційного характеру і підтверджує положення про те, що установки, інтереси, потреби, мотиви, цілі як психічні змісти є джерелом активності людини, спрямовують її діяльність на досягнення поставленої мети.

Третє місце експертна група відвела умові № 9 «Запровадження системи форм, методик, технологій організування навчання, у якій послідовно, цілеспрямовано реалізуються спочатку пояснювально-ілюстративні, далі репродуктивні, і вже потім проблемно-пошукові методи навчання». Експерти переконані, і ми підтримуємо їх думки, що формування підприємницької компетентності майбутніх економістів має здійснюватися системно-послідовно, поетапно: спочатку варто ґрунтовно опанувати основи економічної теорії, оволодіти теоретичними знаннями з основ підприємництва, права тощо, далі опанувати дії за зразком щодо застосування цих знань на практиці і сформувані відповідні практичні навички; потім навчитися розв'язувати нетипові, нестандартні ситуації, пов'язані з професійно-підприємницькою діяльністю; далі залучатися до творчого пошуку, реалізовувати креативні ідеї в проєктах навчальних бізнес-планів, а згодом залучатися і до реальної практичної діяльності. Вважаємо за доцільне навести думки з цього приводу П. Лузана, який справедливо зазначає: «...повсякчас педагогічна громадськість зустрічається із закликами впровадження нових методів, педагогічних технологій, «сучасних» форм навчання, інновацій, які миттєво змінюють ситуацію на краще. При цьому часто безпідставно критикується «традиційна педагогічна технологія», пояснювально-ілюстративна модель навчання, наголошується, що в ній студентам наперед відведена роль пасивних споживачів інформації... не може бути абсолютного методу чи форми, кожен спосіб навчальної роботи має своє чільне місце в загальній системі» (Лузан, 2015: 3).

Водночас експерти переконані, що у змісті сучасної освітньо-професійної програми недостатньо представлено компоненти професійно-підприємницької підготовки майбутніх бакалаврів економіки підприємства. Це підтверджує аналіз стандарту вищої освіти за спеціальністю 051 «Економіка» для першого (бакалаврського) рівня, освітньо-професійної програми «Економіка підприємства» підготовки бакалаврів спеціальності 051 «Економіка», де в змісті освіти досить вузько передбачено опанування здобувачами знаннями, вміннями, навичками з основ підприємництва. Тому умова № 7 «Залучення студентів до додаткових форм опанування знаннями з основ підприємницької діяльності», набравши 43 ранги, виявилася на четвертому місці в загальній системі ранжування педагогічних умов.

Як це видно з діаграми на рис. 1, п'яте місце експерти відвели умові № 2 «Рациональне застосування в освітньому процесі нових педагогічних технологій»: сума рангів склала 46. Експерти переконані, що нова педагогічна технологія має застосовуватися в освітньому процесі з позицій раціональності (*раціональний – який ґрунтується на вимогах розуму, логіки* (Словник української мови, 1977: 459)). Іншими словами, концептуальна основа нової педагогічної технології має узгоджуватися з цілями і завданнями опанування теми, модуля чи курсу, а сама нова організація освітнього процесу має гарантувати досягнення запланованих результатів. З іншого боку, слід пересвідчитися, що нова технологія навчання корисніша, продуктивніша за усталені проєкти, що мають ґрунтовне навчально-методичне забезпечення та виправдали себе впродовж тривалого періоду.

Як було вже вказано вище, шосте і сьоме місце поділили умови, що стосуються контролю і оцінювання освітніх результатів, зокрема: «Об'єктивність оцінювання навчальних досягнень студентів» ($\sum_{i=1}^m x_{ij} = 63,5$) і «Організація безперервного контролю результатів навчання як засобу залучення здобувачів економічної освіти до систематичної навчальної (і підприємницької) діяльності» ($\sum_{i=1}^m x_{ij} = 66,5$). Дійсно, загально визнано, що добре врегульоване, об'єктивне, справедливе і регулярне оцінювання навчальних досягнень студентів є важливим стимулом продуктивного опанування здобувачами освітньо-професійної програми, активізує їх пізнавальну діяльність, сприяє формуванню навичок самоосвіти, самовдосконалення.

Останнє місце в ранжованому ряді займає педагогічна умова № 8 «Наближення освітнього процесу до моделей професійно-підприємницької діяльності» – $\sum_{i=1}^m x_{ij} = 98$. Такий стан справ, на нашу думку, детерміновано тим, що, по-перше, вітчизняний сектор малого і середнього підприємництва наразі дуже повільно розвивається, відрізняється незбалансованістю, не має достатньої підтримки з боку влади, а по-друге, таких прогресивних моделей професійно-підприємницької діяльності (за винятком діяльності фінансових магнатів, олігархів тощо) вкрай мало. Крім того, статистика доводить, що впродовж останніх років підприємництво характеризується невисоким рівнем ефективності, потерпає від неадекватної податково-правової бази та бюрократичних бар'єрів.

З наведених міркувань та за результатами експертного аналізу педагогічних умов констатуємо, що в основі формування підприємницької компетентності майбутніх бакалаврів-економістів лежить мотивація, яка спонукає здобувача вищої освіти до опанування основами підприємництва. Мова насамперед про потреби, мотиви, інтереси, цілі, цінності підприємницької діяльності майбутнього бакалавра-економіста. Коротко зупинимо увагу на цих психічних змістах.

Український педагогічний словник (Гончаренко, 1997: 266) визначає потребу як стан живого організму, людської особистості, соціальної групи, що виражає необхідність у чомусь, залежність від об'єктивних умов життєдіяльності і є рушійною силою їхньої активності. Як джерело активності особистості, потреба слугує важливим фактором спонукання людини до діяльності, оскільки, як вважають вчені Л. Виготський, О. Леонт'єв, С. Рубінштейн: потреби мобілізують духовні сили тих, хто навчається, для належного виконання навчальних завдань; забезпечує визначення наявних внутрішніх суперечностей особистості, є джерелом перетворення, боротьби, пошуку; є важливою спонукою студентів до самоосвітньої діяльності; позитивно впливає на якість опанування студентами навчальним матеріалом; спонукає до розв'язання пізнавальних проблем, до цілеспрямованої творчої діяльності.

Своєю чергою *мотив* (від лат. *moveo* – рухаю) – спонукальна причина дій і вчинків людини (те, що спонукає до дії) (Психологічний словник, 1982: 217). Хоч джерелом, основою діяльності і визнаються різноманітні потреби особистості (Психологічний словник, 1982: 96), проте вони знаходять відображення у мотивах діяльності. Потребнісний характер мотивів діяльності людини обґрунтовано у працях таких відомих учених, як: Л. Виготський, С. Рубінштейн, О. Леонт'єв, Г. Костюк, В. Ковальов, В. Шадріков, В. Мільман, С. Максименко, В. Моляко та інші. Учені демонструють єдність думок у тому, що: мотиви виникають на рівні усвідомлення потреб; потреби і мотиви особистості існують у тісному зв'язку; мотиви спонукають людину до діяльності чи певної поведінки.

Під час вивчення мотивів навчально-пізнавальної діяльності студентів учені часто використовують поняття «мотивація». Услід за С. Максименком та В. Зайчуком (Максименко, Зайчук, 2000) у нашій роботі під мотивацією розуміємо комплекс мотивів, що визначає конкретні форми поведінки чи діяльності людини.

Важливим складником мотиваційної сфери особистості студента є мета – передбачення у свідомості результату, на здобуття якого спрямовано дію чи діяльність окремої людини (Психологічний словник, 1982:89). Отже, мета у психологічній структурі діяльності є складником, що формує уявлення суб'єкта про продукт, який має задовольнити потребу.

Спробуємо спроектувати механізми формування інтересу до підприємницької діяльності, а відтак і потреби у майбутніх бакалаврів-економістів за допомогою теорії діяльності. При цьому маємо на увазі, що в нашому полі зору оволодіння студентами як знаннями економічної теорії, так і основами підприємництва – це взаємопов'язані контенти і без вказаних інтелектуальних надбань нелогічно формувати підприємницьку компетентність майбутніх бакалаврів з економіки підприємства.

На першій, початковій стадії формування інтересу студента до підприємницької діяльності застосуємо можливість педагогічного стимулювання в опануванні майбутніми бакалаврами-економістами знаннями (позитивний приклад, перспектива, громадська думка, довіра, заохочення, ігрові методи навчання, урочисті ритуали, оцінка, наказ, вимога, вказівка тощо).

Відтак, як це показано на рис. 2, ґрунтовне опанування основ підприємницької і, відповідно, економічної діяльності має розпочинатися з виконання студентами навчальних завдань за зразком, на відтворення теоретичних і практичних дій, на пояснення відомих фактів і економічних положень.

Залучення майбутніх бакалаврів-економістів до навчально-пізнавальної діяльності здійснюється засобами стимулювання, де, як відомо з психологічної теорії діяльності О. Леонт'єва, потреба, зустрічаючись з об'єктом (стимулом), «опредмечується», що і забезпечує виникнення мотиву-стимулу. Природно, що вказаний мотив не є пізнавальним, він виникає внаслідок стимулювання. Як уявний результат, програма дій, паралельно виникає мета: мотив і мета як психічні змісти і спричинюють здійснення навчальної дії.

Після виконання навчального завдання студент одержує результат у вигляді знань, умінь і навичок, спосіб дій. Тим самим задовольняється вимога викладача (стимул), розв'язується стимульна ситуація. Натомість отримані результати, позитивні емоції, оцінювання діяльності студента тощо своєю чергою впливають на розвиток мотивації навчання: відбувається процес «зсуву мотиву на мету» (Максименко, Зайчук, 2000). І вже під час виконання проблемно-практичного завдання виникає мотив-інтерес, який співпадає з метою, і вже розгортається не дія, а діяльність студента.

Отримані студентами результати пошукової діяльності впливають на подальший розвиток інтересів до підприємницької діяльності, задовольняючи їх потреби в напруженій інтелектуальній діяльності. Крім того, така система послідовного виконання навчальних завдань створює основу, підґрунтя для залучення майбутніх бакалаврів-економістів до творчої економічної (підприємницької) діяльності. Подальше формування підприємницьких здатностей майбутніх бакалаврів-економістів (творча стадія) базується на задоволенні щойно вказаної потреби та залученні студентів до творчої економічної (підприємницької) діяльності. Природно, в системі розвитку підприємницької діяльності студентів творчі завдання пов'язані з розробленням власних бізнес-ідей, основних організаційно-економічних форм інноваційного підприємництва в Україні, оригінальних бізнес-планів тощо.

Отже, **цілеспрямований розвиток мотивації підприємницької діяльності у студентів** є першою педагогічною умовою формування підприємницької компетентності майбутніх бакалаврів з економіки підприємства.

Зміст обґрунтованої першої педагогічної умови тісно поєднується з експериментально визначеною умовою № 3, що вказує на необхідність запровадження чіткої системи методів і форм навчання. Така позиція експертів видається цілком оправданою: дієвість дидактичного правила «від простого до складного» підтверджено історично.

Доцільно нагадати, що схарактеризовані відомими дидактами І. Лернером і М. Скаткіним п'ять загальних методів навчання (інформаційно-рецептивний (пояснювально-ілюстративний), репродуктивний,

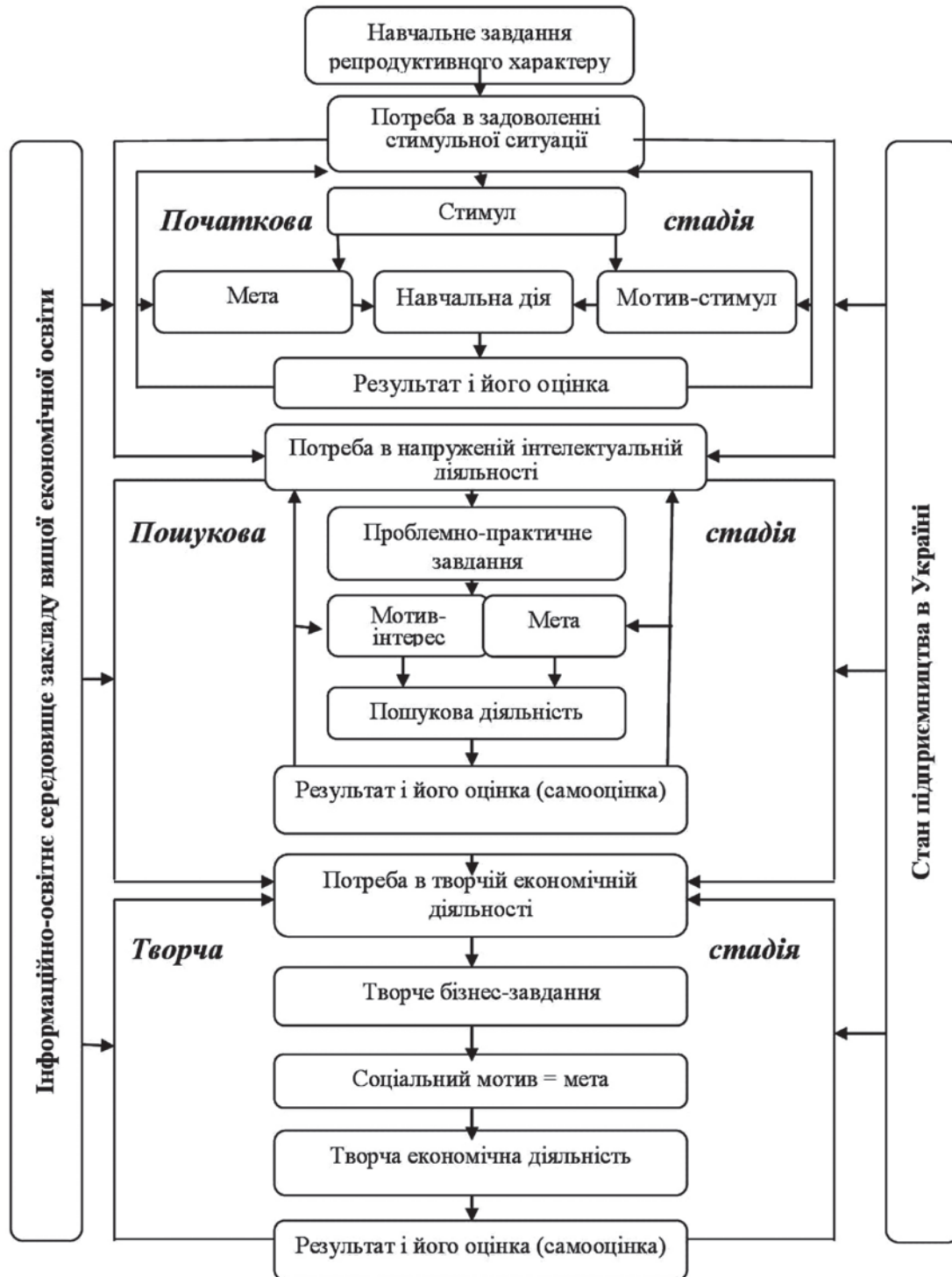

Рис. 2. Узагальнена схема формування в майбутніх бакалаврів з економіки підприємства інтересу до підприємництва та потреби у творчій економічній діяльності

проблемного викладу, частково-пошуковий (евристичний), дослідницький (Лернер, 1981; Скаткін, 1984) є системою, що відображає послідовність засвоєння знань: від усвідомленого осмислення інформації і закріплення її в пам'яті, до застосування знань у стандартній чи в подібній ситуації, і далі до творчого застосування знань у новій, раніше не знайомій ситуації.

З огляду на підходи учених щодо розв'язання проблеми відбору методів та форм навчання зазначимо, що до основних форм пояснювально-ілюстративного і репродуктивного навчання відносимо: пояснювально-ілюстративну лекцію; лекцію інформаційного повідомлення; лекцію-пояснення; практичні заняття

репродуктивного характеру; лабораторні роботи за інструкцією, алгоритмом, вказівками; самостійну роботу тренувального характеру; класичний семінар з виступами студентів. У цьому разі підтримуємо думки І Лернера і М. Скаткіна про те, що пояснювально-ілюстративний і репродуктивний методи за своєю суттю мало відрізняються і часто поєднуються у відповідних формах навчання (Лернер, 1981; Скаткін, 1984).

Після опанування студентами основних понять, наукових фактів, теоретичних положень їх активність переводимо у продуктивну площину діяльності засобами проблемного викладу та евристичного методів. Ці способи опанування знаннями і досвідом діяльності (у тому числі і підприємницької) реалізуються відповідно у таких формах: проблемна лекція (з окремими елементами продуктивних методів навчання; проблемного викладу; проблемного засвоєння; з проблемним підходом) (Манько, 2004); самостійна робота реконструктивного характеру; семінар-дискусія (мозковий штурм, диспут, панельна дискусія, круглий стіл тощо); практичне заняття з елементами дослідження; заняття з аналізу економіко-підприємницьких ситуацій та інші.

Нарешті, дослідницький метод забезпечує найвищий, творчий рівень навчально-пізнавальної активності майбутніх бакалаврів з економіки підприємства під час проведення навчальних ділових ігор, ігрового проєктування, виконання здобувачами вищої економічної освіти творчих самостійних завдань (наприклад бізнес-планів), виконання випускних бакалаврських робіт тощо.

Таким чином, другою педагогічною умовою формування підприємницької компетентності майбутніх бакалаврів з економіки підприємства є **перманентне включення студентів у різновиди форм організації освітнього процесу та навчальних занять, у яких пояснювально-ілюстративні, репродуктивні методи навчання системно-послідовно замінюються продуктивними, творчими способами опанування економіко-підприємницької діяльності.**

Умові № 7 «залучення студентів до додаткових форм опанування знаннями з основ підприємницької діяльності» експерти, як це видно з діаграми (див. рис. 1.), відвели четверте місце.

Вказаний факт був очікуваним для нас. Відомо, що правовий режим підприємництва регулюється, крім Конституції України, багатьма нормативно-правовими актами, в яких постійно з'являються нові положення, вимоги та порядки. Природно, майбутні економісти мають опановувати найновіші знання, уміло застосовувати сучасні механізми господарювання, підприємництва вже з перших днів роботи за фахом. Проте освітні програми, навчальні плани є вкрай консервативними освітніми документами і не можуть швидко реагувати на постійні зміни у діючому законодавстві.

Крім того, вкрай швидко оновлюється інформація у таких наукових галузях, як інформатика, організація виробництва, економіка і організація інвестиційної та інноваційної діяльності, економіка праці, світове господарство і міжнародні економічні відносини, економіка підприємства, державне регулювання підприємницької діяльності, оподаткування підприємницької діяльності, фінансування підприємницької діяльності тощо. Ймовірно, у змісті освіти майбутніх бакалаврів-економістів нова інформація не може швидко враховуватися, тому, за нашими спостереженнями, часто випускники закладів вищої економічної освіти володіють не найновішими знаннями. Тому й виникає нагальна потреба у залученні здобувачів вищої економічної освіти до додаткових форм організування навчання – студій, спецкурсів, спецсемінарів, факультативів тощо.

Словник української мови надає таке визначення поняттю «факультатив»: це «понадпрограмний, необов'язковий навчальний курс, необов'язкове для відвідування заняття» (Словник української мови, 1979: 554). Факультативи поглиблюють пізнавальні інтереси, стимулюють розумову діяльність студентів, розширюють знання, розвивають здібності та інтереси здобувачів освіти.

На підставі викладених положень формуємо третю педагогічну умову цілеспрямованого формування підприємницької компетентності майбутніх бакалаврів з економіки підприємства: **впровадження в освітній процес факультативу «Підприємницька компетентність сучасного економіста».**

Як було сказано вище, на п'яте місце експерти поставили умову № 2 «Рациональне застосування в освітньому процесі нових педагогічних технологій». Натомість умова № 5, яка також стосується впровадження нової організації педагогічного процесу («Опанування студентами підприємницькою діяльністю засобами змішаного навчання на основі ІТ-технологій»), в загальній системі ранжування займає 8 місце. Спробуємо поєднати вимоги наведених детермінант у змісті узагальненої педагогічної умови «Застосування інноваційних педагогічних технологій у професійно-підприємницькій підготовці майбутніх бакалаврів з економіки підприємства».

Дозволимо собі нагадати, що поняття «інновація» у перекладі з латинської означає зміну, оновлення, введення нового. Інновація педагогічна наука розуміє як нововведення, що модернізує, удосконалює, поліпшує як освітній процес, так і якість (результат, продукт) підготовки фахівців у закладі вищої освіти. Услід за О. Кошуком (Кошук, 2018), П. Лузаном (Лузан, 2015) вважаємо, що репертуар актуальних інноваційних технологій нині складають такі освітні конструкти:

- технологія розвивального навчання – забезпечує формування здатності студента до самоосвіти, самодосконалення, продуктивного творчого мислення, інтелектуального саморозвитку;
- технологія формування творчої особистості – має на меті опанування студентами навичками генерування оригінальних ідей, уміннями розв'язання проблем, самостійно обирати свою життєву позицію;
- педагогічна технологія критичного мислення – формує здатності самоосвітньої діяльності, уміння критично спілкуватися, логічно мислити та аргументувати;
- технологія гуманістичного навчання – спрямована на виховання свідомих, патріотично налаштованих, високоосвічених, творчих особистостей, з міцним фізичним і психологічним здоров'ям, ґрунтується на ідеях пріоритетності розвитку людини, принципах демократизації освітнього процесу;

– технологія навчання як дослідження – забезпечує розвиток дослідницьких умінь студентів, опанування майбутніми економістами системою економічних знань;

– технологія навчального проектування – покликана стимулювати інтереси студентів до самостійного розроблення практичних ідей, до набуття нових умінь щодо розроблення конкретного продукту – від задуму до впровадження, реалізації;

– технологія групового навчання – формує потреби, мотиви і цілі опанування студентами економічною (підприємницькою) діяльністю, завдяки роботі в команді сприяє розвитку комунікативних здібностей, умінь активного сприймання, засвоєння та передачі різноманітної інформації;

– технології імітаційного моделювання (навчальні ділові ігри, розігрування ролей, ігрове проектування, кейс-метод та ін.) – як навчально-професійні форми, ці технології наближують майбутніх бакалаврів-економістів до реальної економічної і підприємницької діяльності;

– інтерактивні технології – формують уміння групової комунікації, здатності активно здобувати знання, уміння дискутувати, розв'язувати проблеми та презентувати результати;

– інтенсивні інтерактивні технології, що реалізують ідею навчання через діяльність (*action learning*);

– інформаційно-комунікаційні технології (науково-освітні інформаційні мережі;

– спеціальні технології підтримки віртуальної навчальної діяльності (наприклад, web 2.0);

– глобальна мережа «Партнерство в навчанні» (Partners in Learning Network, створена компанією Microsoft за проектом «Партнерство в освіті» – Partners in Learning Program);

– електронні технології управління проектами;

– технології комунікацій близької зони (NFC – Near Field Communication);

– технології електронних бібліотек; технології мережного дистанційного навчання (Биков, 2010)) та ін.

Висновки. Відтак визначено і обґрунтовано, що основними педагогічними умовами цілеспрямованого формування підприємницької компетентності майбутніх бакалаврів з економіки підприємства є: цілеспрямований розвиток мотивації підприємницької діяльності у студентів; перманентне включення студентів у різновиди форм організації освітнього процесу та навчальних занять, у яких пояснювально-ілюстративні, репродуктивні методи навчання системно-послідовно замінюються продуктивними, творчими способами опанування економіко-підприємницької діяльності; впровадження в освітній процес факультативу «Підприємницька компетентність сучасного економіста»; застосування інноваційних педагогічних технологій у професійно-підприємницькій підготовці майбутніх бакалаврів з економіки підприємства.

Перспективи подальшого наукового пошуку пов'язуємо з аспектами моделювання етапів формування підприємницької компетентності майбутніх бакалаврів з економіки підприємства.

Список використаних джерел:

1. Айвазян С. А., Енюков И. С., Мешалкин Л. Д. Прикладная статистика: Исследование зависимостей: Справ. изд. / под ред. С. А. Айвазяна. Москва: Финансы и статистика, 1985. 487 с.
2. Биков В. Ю. Відкрите навчальне середовище та сучасні мережні інструменти систем відкритої освіти. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 2 : Комп'ютерно-орієнтовані системи навчання*. 2010. № 9. С. 9–11.
3. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / гол. ред. Світлана Головка. Київ : Либідь, 1997. 376 с.
4. Кошук О. Б. Формування професійної компетентності майбутніх фахівців із агроінженерії: теорія і методика: монографія. Київ : Компрінт, 2018. 596 с.
5. Лернер И. Я. Дидактические основы методов обучения. Москва : Педагогика, 1981. 186 с.
6. Лузан П.Г. Наукові основи організації педагогічного процесу в аграрному вищому навчальному закладі: монографія. Київ: Міленіум, 2015. 330 с.
7. Лузан П. Г., Сопівник І. В., Виговська С. В. Методологія та організація науково-педагогічних досліджень: підручник. Київ : ЦП «Компрінт», 2016. 491 с.
8. Максименко С. Д., Зайчук В. О. Загальна психологія : підруч. для студ. вищ. навч. закл. Київ : Форум, 2000. 543 с.
9. Манько В. М. Теоретичні та методичні основи ступеневого навчання майбутніх інженерів-механіків сільськогосподарського виробництва : дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04. Київ, 2004. 498 с.
10. Психологічний словник / За ред. В. І. Войтка. Київ : Вища школа, 1982. 215 с.
11. Скаткин М. Н. Проблемы современной дидактики. Москва: Педагогика, 1984. 95 с.
12. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1970-1980. Т. 10. С. 554.

References:

1. Aivazian, S.A., Eniukov, Y.S., Meshalkyn, L.D. (1985). *Prykladnaia statystyka: Yssledovanye zavysymostei* [Applied Statistics: Exploring Dependencies]: Sprav. yzd. / pod red. S. A. Aivaziana. Moskva: Fynansy y statystyka. 487 s. [in Russian].
2. Bykov, V. Yu. (2010). *Vidkryte navchalne seredovyshche ta suchasni merezhni instrumenty system vidkrytoi osvity* [Open learning environment and modern network tools of open education systems]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Dragomanova. Serii 2 : Komp'uterno-oriientovani systemy navchannia*. №. 9. S. 9–11. [in Ukrainian].
3. Honcharenko, S.U. (1997). *Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk* [Ukrainian pedagogical dictionary] / hol. red. Svitlana Holovko. Kyiv : Lybid. 376 s. [in Ukrainian].
4. Koshuk, O.B. (2018). *Formuvannia profesiinoi kompetentnosti maibutnikh fakhivtsiv iz ahroinzhenerii: teoriia i metodyka* [Formation of professional competence of future specialists in agroengineering: theory and methods]: monohrafiia. Kyiv: Komprynnt. 596 s. [in Ukrainian].

5. Lerner, Y.Ya. (1981) *Dydaktycheskye osnovy metodov obucheniya* [Didactic Foundations of Teaching Methods]. Moskva: Pedahohyka, 1981. 186 s. [in Russian].
6. Luzan, P.H. (2015). *Naukovi osnovy orhanizatsii pedahohichnoho protsesu v aharnomu vyshchomu navchalnomu zakladi* [Scientific bases of the organization of pedagogical process in agrarian higher educational institution]: monohrafiia. Kyiv: Milenium. 330 s. [in Ukrainian].
7. Luzan, P.H., Sopivnyk, I.V., Vyhovska, S.V. (2016). *Metodolohiia ta orhanizatsiia naukovy-pedahohichnykh doslidzhen* [Methodology and organization of scientific and pedagogical research]: pidruchnyk. Kyiv: TsP «Kompynt». 491 s. [in Ukrainian].
8. Maksymenko, S.D., Zaichuk, V.O. (2000). *Zahalna psykholohiia* [General Psychology]: pidruch. dlia stud. vyshch. navch. zakl. Kyiv : Forum. 543 s. [in Ukrainian].
9. Manko, V.M. (2004). *Teoretychni ta metodychni osnovy stupenevoho navchannia maibutnikh inzheneriv-mekhanikov silskohospodarskoho vyrobnytstva* [Theoretical and methodical bases of degree training of future mechanical engineers of agricultural production]: dys. ... d-ra ped. nauk: 13.00.04. Kyiv. 498 s. [in Ukrainian].
10. *Psykholohichni slovnyk* [Psychological dictionary], (1982) / Za ped. V.I. Voitka. Kyiv : Vyscha shkola. 215 s. [in Ukrainian].
11. Skatkyn, M.N. (1984). *Problemy sovremennoi dydaktyky* [Problems of modern didactics]. Moskva: Pedahohyka. 95 s. [in Russian].
12. *Slovnyk ukrainskoi movy* [Dictionary of the Ukrainian language]: v 11 tt. / AN URSSR. Instytut movoznavstva; za red. I.K. Bilodida. Kyiv: Naukova dumka, 1970-1980. T. 10. S. 554. [in Ukrainian].